under vintern 1789—90 ett stort rymligt sjukhus på fortifikationens tomt i Karlskrona för över tusen patienter. Några månader efter inflyttningen i det nya sjukhuset härjades staden av en svår eldsvåda den 17 juni 1790. Gynnad av en hård västlig storm spred sig elden med våldsam fart och fyra femtedelar av Karlskrona lades i aska. Alla möjliga ansträngningar gjordes att rädda det nyss färdiga dyrbara sjukhuset, men en stor mängd virke från bygget låg ännu uppstaplat på gården och gav näring åt elden. Av den storslagna byggnaden återstod härefter blott murarna, vilka sedan ombyggdes till kasern. Jämte besvikelsen att se hela sitt nya arbetsfält förstöras, förlorade Arvid Faxe också enligt samtida uppgifter all sin egendom.

Som ödets ironi kan betecknas att Arvid Faxe hade om användningen av sitt material skrivit: »Om man i städer öfwer allt kunde erhålla sådana Tak, skulle betydliga eldsvådor ej kunna hända.» Läkarna i Stockholm sökte genom insamling lindra hans ekonomiska förlust, och hans tackskrivelse finns bevarad i Collegium Medicum. Under dessa förhållanden förmådde icke den uttröttade och deprimerade läkaren taga upp sin fabrikation. På grund av eldsvådan fanns det ej heller möjlighet att i staden uppbringa likvida medel. Han dog 1793.

Otvivelaktigt innebar Faxes idé en nyhet, ganska typisk för sin tid. Hur en fabriksdrift skulle ställt sig ekonomiskt under en längre period, är svårt att bedöma. Arvid Faxe var emellertid i tekniskt avseende en pionjär på förhydningsmaterialens område. Det skulle dröja mer än hundra år, innan obrännbara plattor för inklädning av byggnader började framställas, och då voro Arvid Faxes försök bortglömda. Den tekniska utvecklingen följde andra vägar än på hans tid.

Inga Lindskog.

Jacob Magnusson Dahl, urmakare på Stjernsund.

Om Stjernsundsurmakarnas levnadsöden ha vi endast undantagsvis någon närmare kännedom. Utom Anders Polhammar, som genom sin verksamhet som urmakeriets ledare och sin släktskap med Christopher Polhem intar en särställning, har det hittills av 1700-talets urmakare endast varit Mats Matsson Grusell och Mats Fahlin, Polhems båda äldsta medhjälpare inom denna verkstad, som man ägt mera detaljerade uppgifter om. Särskilt besvärande har denna bristfälliga kunskap känts beträffande en urmakare som Jacob Dahl, vars tekniska begåvning av de fåtaliga vittnesbörden att döma har varit ovanligt stor. Några nyfunna uppgifter om Dahl ha därför ansetts böra meddelas som ett komplement till hans biografi.

Man har av Reinhold Rückerskölds berättelse vetat att Jacob Dahl innan han kom till Stjernsund var anställd som sidenvävaregesäll vid Koschells fabrik i Stockholm. De stora tecken på mekanisk fallenhet som han där visade kommo till Rückerskölds kännedom och föranledde denne att erbjuda Dahl anställning vid Stjernsunds bruk. Dahl var 22 år gammal när han efterskickades av Rückersköld och fick fri resa till Stjernsund, där han erhöll ett skruvstäd och andra nödiga verktyg att med dem företaga vad han själv önskade. Inom urmakeriet tycks Dahl inte ha varit bunden av ett bestämt dagsverke utan haft frihet att utforska sådana rön och förbättringar, som kunde lända manufakturverket till

nytta och tjäna de övriga arbetarna till ett inspirerande föredöme. I denna avsikt sörjde Rückersköld för hans nödtorft, så att det inte skulle fattas honom något och hade inte någon direkt förtjänst av hans arbete. Dahl synes ej ha svikit brukspatronens förväntningar. Han lyckades framställa sådana vitlackerade urtavlor som under 1760-talet började bli på modet och vars sammansättning Rückersköld förgäves sökt få urmakarna i Stockholm lämna beskrivningen på, men Dahls urtavlor sägas dessutom ha varit alldeles vita och inte haft känning av gult, vilket däremot var fallet med Stockholmsurmakarnas tavlor. Men vad som framför allt kom att fästa uppmärksamheten på Dahls snille var hans reparation av Christopher Polhems astronomiska ur (se härom Dædalus 1951, sid. 49). Till kännedomen om dessa båda företag samt om Dahls död i rötfeber i Stockholm tio år efter hans ankomst till Stjernsund har emellertid vårt vetande om honom varit begränsat. En minnesteckning i Inrikes tidningar ger emellertid bättre besked om Dahls korta levnadslopp.

Minnesteckningen (Inrikes tidningar 1772 23/1) publicerades ett par veckor efter dödsfallet och är daterad den 14 januari 1772 i Stjernsund. Möjligen har den författats av Rückersköld, som på så många sätt ådagalagt sin uppskattning av Dahl. Författaren framhåller hur Jacob Magnusson Dahl, en »detta Werk tilhörig Konstnär», som dött i Stockholm den 3 januari vid 32 års ålder, på grund av sitt sällsynta snille förtjänar att av allmänheten bliva både känd och saknad. Om hans härkomst upplyses att fadern hette Magnus Dahl och var bruksinspektor vid Starbo masugn. Han dog i stor fattigdom, när sonen ännu var barn, varför denne ej fick några möjligheter att studera utan sattes på en sidenfabrik i Stockholm, där han gick igenom läroåren och blev gesäll. Han visade sig där både läraktig och arbetsam men intresserade sig mera för mekaniken än för själva vävningen, emedan ämnet var för litet åt ett så gott huvud. Därav blev hans lön så knapp, skriver minnestecknaren, »så at, när han år 1762 anmältes, at komma til Stjernsunds Manufacturwerk, såsom et för hans snille tjenligare fält, än Wäfspolen, hade han, snart sagt, ej Kläderna på kroppen, och war dertil med skyldig sin Patron på Fabriquen, nu afl. Grosshandl. Koschell 600 Dal. K:mt».

När Dahl i mars 1762 anlände till Stjernsund fick ett enkelt visar- och väckarur utgöra hans första lärospån inom urmakarekonsten, men detta var tillräckligt för att han själv i fortsättningen utan vidare handledning skulle gripa sig an mera komplicerade mekanismer och i stället för de vanliga Stjernsundsuren slå sig på tillverkningen av pendyler och spelur. Innan han varit tre månader vid bruket, företog han den ovan omnämnda reparationen av Polhems astronomiska ur och satte detta »igenom tiden förnötte och i många år obrukbare Konststycke, hwarmed gamle Urmakare förut förgäfwes brydt sine hufwuden» i fullkomligt stånd. Härjämte fördjupade han sig i skilda ämnen, såsom astronomi, lantmäteri, graverande, målning, perspektivritning m.m., och skall inom den sistnämnda vetenskapen gjort en konstruktionsförbättring på det härvid använda instrumentet.

Om Dahls karaktärsegenskaper får man veta att han alltid drev den sak han beslutat sig för till framgång och fullbordan, och att han krönte dem »med den wackraste lefwnad och en upriktig Gudsfrugtan». I olikhet med många fyndiga huvuden ville han aldrig använda helgdagarna till sin naturforskning utan syssel-

satte sig då med att läsa bibeln och andra gudliga böcker. Allt vad han förtjänade sände han till sin fattiga moder i Stockholm. Detta var möjligt emedan han själv hade allt vad han till kläder och föda behövde av bruksägaren, »som fant honom för god, at hafwa omsorg för kroppens bergning, men lät honom, til upmuntran, likafullt behålla hwad han förwärfwade».

År 1770 skickades Dahl på hösten till Stockholm, för att genom studier ytterligare förkovra sig. Han studerade matematik för professor Lindblom, metallernas kännedom, rening och blandning för riksgewardien von Engeström samt ritkonsten för ingenjör Årre. Inom optiken lyckades Dahl med »den Konsten, som få händer komma til wåga med, at slipa Metall-Speglarne til Reflexions-Tuber» och säges i det närmaste ha förfärdigat en sådan tub av mästerlig noggrannhet, finhet och smak. Men när han sålunda, under tio års tid, varit av bruket omvårdad och påkostad med tanke på den framtida återbäring man av honom skulle erhålla och den nya, »både lönande och Riket hedrande Slögd», som oförtövat på Stjernsund skulle upprättas, avled han, »til märkelig förlust för Wetenskaper och Slögder».

Sten Lundwall.